

azért, hogy az a vár a birtokunkba kerüljön, és ha majd Isten segítségével a miénk lesz, mi a magunk részéről gondoskodni fogunk arról, hogy azt tegyük, amiről majd úgy látjuk, hogy mindkettőnk alattvalóinak és országának inkább hasznára válik.)

A levél további részének a latin eredetivel való egybevetése a fentiekhez hasonló eredménnyel jár, de területi korlátozottság miatt már csak egy felmondatót idézzük. A „*Nos qui fere soli scimus*” (mi, akik szinte csak egyedül tudjuk) fordítása így szól: „*A napnál is világosabb előttünk*”.

18 Mátyás leveleit örömmel veszi kézbe az olvasó. Ha ez a válogatás újra napvilágot látna, szükséges volna, hogy a fordító előzőleg vizsgálja felül munkáját, és a kötet ismét szakmai lektorálásra kerüljön. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.)

PAJORIN KLÁRA

PÁZMÁNY PÉTER PRÉDIKÁCIÓI

A XIX. század jeles irodalomtörténésze, Toldy Ferenc már hagyományra hivatkozva említette meg, hogy „az értők” Pázmányt „magyar bíboros Ciceró”-nak nevezték, s méltán tekintik őt egy új korszak kezdeményezőjének, „ki a régibb kort befejezte, s újat kezdett meg”. Hozzátehetjük: ez utókor sosem vitatta el e megtisztelő címet az esztergomi érsektől, sőt, a modern kutatás csak megerősítette, hogy nála kiválóbb hitszónok nem akadt a régi magyar századokban.

Ez már önmagában is elég indok volt rá, hogy 1637-ben bekövetkezett halálának 350. évfordulójára vaskos beszédgyűjteményéből reprezentatív válogatás jelenjen meg, s ennek révén prózastílusának értékei szélesebb körben is ismertek legyenek. Pázmány azonban jóval több volt, mint kitűnő szónok. Messzire tekintő politikus is volt, felelősséggel gondolkodó államférfi is volt, a magyar nyelvnek és oktatásügynek tudatos fejlesztője is volt. Kellően megerősítette mindezt az a háromnapos egyháztörténeti konferencia, amelyet Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Egyháztörténeti Bizottsága és az MTA Egyháztörténeti Bizottsága rendezett 1988. febr. 29. – márc. 2. között. Ma már nem szorul bizonyításra, hogy az életművével, eszmerendszerével, szellemi örökségével való szembenézés irodalomtörténészek és historikusok, egyháziak és világiak közös feladata, a magyar barokk korszak kutatásának kikerülhetetlen állomása.

Aligha vitatható, hogy Pázmány tevékenységének egyik legértékesebb területe éppen írásművészete volt, nem véletlen, hogy műveiből

az utóbbi években két válogatás is megjelent (Magyar Remekírók. Tarnóc Márton szöveggondozásában, 1983., ill. a Szent István Társulat kiadása, Öry Miklós—Szabó Ferenc—Vass Péter szöveggondozásában, 1983.). Ezek a kötetek a legkülönbébb műfajú írásokat foglalják magukba, így mintegy keresztmetszetét nyújtják az érsek sokoldalú írói munkásságának.

Úgy véljük, figyelemre méltó szempont szól amellett, hogy ne vitairatait, hanem prédikációit tartsuk számon írói oeuvre-jének legértékesebb részeként. Polemikus írásainak feszes logikája, nyelvi találékonysága ugyan egyedülálló, témája viszont a későbbiek során fokozatosan aktualitását veszítette, a teológiai kérdések útvesztőiben a kései olvasó csak ritkán tudja követni őt. Ezzel szemben beszédgyűjteménye a mindennapi életre alkalmazható etikát kíván adni, teljességre törekvő erkölcsant tartalmaz. A bűnök és erények tanának felvázolása alkalmat ad az írónak arra is, hogy a társadalomról, a természetről, az univerzum csodáiról elmélkedjen, tanulságos történeteket, színes vagy csodás eseményeket adjon elő, azaz: tanítson és szórakoztasson egyszere.

Tarnóc Márton most kiadott válogatása a Magyar Remekírók Pázmány-kötetének részletein alapul, az eredeti szövegeket a mai helyesírás igényeihez alakítja, s gondosan ügyel arra, hogy a száz prédikációból a ma is érdeklődést keltőeket adja közre. De még ez a nagyon szelektált anyag is feltűnő sokszínűséget tükröz, az elődökhöz és kortársakhoz viszonyítva szembeötlően jelzi a beszédgyűjtemény sajátosságát: a tárgyválasztás átlagot jóval meghaladó mértékű széles-ségét, tarkaságát. Mint cseppben a tengernek, úgy kellett a 19 közre-adott részletben a vaskos beszédgyűjteménynek tükröződnie, s e nem könnyű feladatot a szövegek válogatója jó arányérzékkel oldotta meg.

Örök kérdés: mi volt a „titka” e beszédek sikerének, hatásosságának?

Ha „titokról” nem is, de néhány irodalomtörténeti tényről megemlékezhetünk e kérdés kapcsán. Először is arról, hogy Pázmány 40 évi hitszónoki tevékenységének eredményét foglalta 1636-ban írásba, s e hosszú gyakorlat nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a szövegek kiérlelődjenek, sallangmentesek legyenek, kerekre csiszolódjanak. E hosszú „érlelődési időszak” a vitairatok esetében — néhány kivételtől eltekintve — hiányzott, s e különbség érződik is a két fő műfaj között. Továbbá érdemes utalni arra a tényre, hogy beszédeiről még protestáns kortársai is elismerően nyilatkoztak. Ez nem véletlen, hiszen a szószékről többnyire nem polemizált, nem fejtegetett protestánsellenes tételeket, hanem inkább olyan erkölcsi normákat hangoztatott, amelyek konfesszionális szempontokon túl, általános érvényűek voltak. A beszédek zöme Pozsonyban és Nagyszombatban hangzott el, részben protestáns környezetben, így fontos szempont volt

a más vallásúak körében kiváltott visszhang, az ellenérzések lehetőség szerinti kerülése.

Pázmány stílusáról ma már elég egyértelműen kialakult vélemény, hogy az a korai barokk egyik változatát képviseli. Hozzá kell azonban tennünk, nem csupán a dekoratív képkincs, hanem az írói gondolkodásmód és szemlélet is e korszak jellegzetes képviselőjévé teszi őt. Etikájának ugyanis centrikus kategóriája a szándék, a tetteket ez minősíti, ellentétben a reneszánsz kor moráljával, amelyben a tett eredményessége volt az erkölcsi megítélés végső mércéje. Etikai rendszerének másik központi motívuma az aktivitás, a tetterekészség, a valóság cselekvő alakításának igénye. Ismét csak a barokk kori ember magatartásának jellemző motívuma ez, szemben a kései reneszánsz csalódottságával, kiütkeresésével, neozstoicizmusával. Pázmány erősen hangsúlyozta az akarat és a ráció szerepét, nála ezek az aktív életvitel zálogai, segítségükkel láttat mindent alakíthatónak, mozgathatónak, dinamikusnak. Mélyen hitt az emberi karakter formálásának lehetőségében is, az ország helyzetének jobbrafordulásában is. A Magyarországon meginduló rekatolizáció és ellenreformáció épp az akaratra, a cselekvőkészségre építve hirdetett új értékrendet, új ideálokat, ennek a szellemnek volt képviselője és letéteményese Pázmány.

Prédikációskötetének most kiadott, válogatott részletei többek között azt a különbséget is illusztrálják, ami a barokk korban e műfajon belül a magyar, ill. a nyugat-európai hitszónoklatok között mutatkozott. Míg ugyanis a nyugat-európai nemzeti nyelvű irodalmakban ekkorra már a világi műfajoké lett a vezető szerep, s az egyháziak háttérbe szorultak, addig Magyarországon (s másutt is Közép-Európában) az egyházi irodalom még mindig erősebb volt a világinál, s ez befolyásolta az egyes műfajok sajátosságait is. Pázmány beszédei például igen sok világi motívumot is magukba olvasztottak: szép-prózába illő anekdotákat, színes történeteket, természettudományos leírásokat bővebben olvashatunk lapjain, mint az olasz vagy spanyol beszédgyűjteményekben. Úgy tűnik, Magyarországon a prédikációskötetek többet vállaltak a társadalmi és politikai kérdések fejtegetéséből, mint a műfaj nyugat-európai darabjai, ezért kerültek irodalmunkban az ilyen jellegű kötetek fokozottabban előtérbe.

De vajon az következne-e mindebből, hogy Pázmány egyedülálló, sajátos jelensége lenne az európai korai barokk prózairodalomnak?

Korántsem, hiszen közismerten szoros kapcsolatot mutat egész mentalitása a neves európai jezsuita írókéval (Roberto Bellarmino, Francesco Suarez, Antonio Possevino, Claudio Aquaviva stb.). Tarnóc Márton bevezető tanulmánya is utal rá, hogy az egyházi ékes-szólás legmodernebb kézikönyveit (pl. Ludovicus Granatensis, Carlo Reggio, Giuliano Mazarini műveit) használta, ismerte. S a sort még bővíthetnénk, hiszen épp legújabbán derült ki, hogy megvolt könyv-

tárában a spanyol Bartholomeo Escobar és a lengyel Abraham Bzowski prédikációskötete is (László Mihály: *Pázmány P. könyvtárának két kötete*, Magyar Könyvszemle 1987. 221). Mindez mutatja, mennyire elevenen benne élt Pázmány korának irodalmi vérkeringésében, az újdonságokat mily gyorsan beszerezte. Az viszont már a történelmi körülményekből következik, hogy a nemzeti nyelvű hit-szónoklat azokban az országokban vált elevenen ható erővé, amelyekben a katolikusok és protestánsok e téren is riválisként álltak egymással szemben, ilyenkor lett a versengés igazi nyertese az anyanyelv. A reformáció által közvetlenül nem érintett dél-európai országokban (Itália, Spanyolország) az anyanyelvű irodalom már egyébként is fejlettebb volt, nem volt arra szükség, hogy a felekezeti tollharok izmosítsák meg a nemzeti nyelvű stílust.

Végző soron összefügg ezzel a történelmi helyzettel a Pázmány-beszédeknek az a két sajátossága is, amelyet joggal emel ki Tarnóc Márton előszava: a festőiség és a zeneiség. Az előbbi az európai barokk prózának tipikus jellemvonása, a vizualitás Loyola Ignác lelkigyakorlatai óta nagy szerepet kapott a katolikus irodalomban. A zeneiség, a helyenként felszökkenő lírikus hevület viszont Pázmány egyéni hajlamával van összhangban, de ez is — miként a festőiség — a megindítás, lenyűgözés, az ellenfél túlszárnyalásának igényét szolgálta.

A Tarnóc Márton válogatásában megjelent kötet a legjobb részek alapján mutatja be a „magyar bíboros Cicero” szónoki tevékenységét s méltó megemlékezés az érsek halálának három és fél százados jubileumáról is. (Szépirodalmi Kiadó, 1987.)

BITSKEY ISTVÁN

ANGOL ÉLETRAJZ ZRÍNYI MIKLÓSRÓL

LONDON, 1664

(ZRÍNYI-KÖNYVTÁR II.) BEVEZETTE ÉS SZERKESZTETTE,
JEGYZETEKSEL ELLÁTTA KOVÁCS SÁNDOR IVÁN.

A hadvezér-költő Zrínyi Miklósnak meglehetősen nagy híre volt a korabeli Európában. Nemcsak hírlapok, *newsletterk* és alkalmi röpiratok sokasága foglalkozott Európa-szerte a törökkel vívott harcaival és a törökön vett győzelmeivel, hanem még életében megjelent egy teljes, 168 lapos könyv, amelynek középpontjában ő áll, *The Conduct and Character of Count Nicholas Serini . . . The most Prudent and resolved Champion of Christendom*. Mint erre Klaniczay